

ALENA RAKOUŠOVÁ

Slavnosti a oslavy ve škole

AKTIVITY PRO VÝUKU LIDOVÝCH ZVYKŮ A TRADIC

PEDAGOGIKA

Poděkování

*Děkuji recenzentce PhDr. Adrieně Smejkalové, CSc.,
a redaktorkám Mgr. Andree Černé a Mgr. Kateřině Kružíkové
za jejich cenné připomínky.*

Věnování

*Tuto knihu věnuji svým studentům (obor předškolní a mimoškolní pedagogika,
učitelství pro 1. stupeň) a kolegům učitelům.*

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Rakoušová, Alena, 1977-

Slavnosti a oslavy ve škole : aktivity pro výuku lidových zvyků a tradic / Alena
Rakoušová. -- Vydání 1.. -- Praha : Grada, 2024. -- 1 online zdroj. -- (Pedagogika)
Obsahuje bibliografii

ISBN 978-80-271-7265-8 (online ; pdf)

* 373.24 * 373.3 * 37.091.313 * 398.1 * 39 * 398.33 * 2-562/-567 * (437.3) * (072)

- mateřské školy
- základní školy
- projektové vyučování
- lidové tradice
- zvyky a obyčeje
- svátky -- Česko
- metodické příručky

373.2/.3 - Předškolní a primární výchova a vzdělávání [22]

ALENA RAKOUŠOVÁ

Slavnosti a oslavy ve škole

AKTIVITY PRO VÝUKU LIDOVÝCH ZVYKŮ A TRADIC

PEDAGOGIKA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou **bez souhlasu nositele práv zakázány**.

PhDr. Alena Rakoušová

SLAVNOSTI A OSLAVY VE ŠKOLE
Aktivita pro výuku lidových zvyků a tradic

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 9232. publikaci

Recenzovala:

PhDr. Adriana Smejkalová, CSc.

Odpovědná redaktorka Andrea Černá
Redakce textu Kateřina Kružíková
Grafická úprava Antonín Plicka
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Ilustrace a fotografie PhDr. Alena Rakoušová
Počet stran 240
Vydání 1., 2024

Vytiskla TISKÁRNA V RÁJI, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a.s., 2024
Cover Photo © freepik.com/nensuria

ISBN 978-80-271-7265-8 (pdf)
ISBN 978-80-271-5027-4 (print)

Obsah

Úvod	13
Jak s knihou pracovat	15
Svátky, oslavy a slavnosti	17
Výuka lidových zvyků a tradic ve škole	25
Didaktická transformace lidových zvyků a tradic	29
SLAVNOSTI A OSLAVY VE ŠKOLE	31
Svátek Tří králů (6. leden)	32
Pečení koláče s krémem frangipane	33
Královská koruna	35
Sedí pan král na trůně v papírové koruně	35
Cvičení s prvky jógy – velbloud	36
Putování se třemi králi do Betléma	36
Vzpomínka na Vánoce	37
Klanění tří králů	37
My tři králové	38
Dary neseme	39
Hromnice (2. únor)	40
Výroba motané svíčky z včelího vosku	41
Výroba svíčky ze zbytků vosku	42
Výroba hudebních nástrojů	43
Nepotřebné harampádí	43
Balíme se do včelího plátu	44
Mezi zimou a létem	44
Svíčka plápolá	45
Průvod svíček do kostela	45
Na Hromnice musí skřivan vrznout, i kdyby měl zmrznout	45
Svátek svatého Blažeje (3. únor)	47
Na svatého Blažeje	48
Chodíme s Blažejem	49

Rybí kost	50
Blažej – patron lékařů	51
Vděčnost	52
Svátek svaté Doroty (6. únor, podle církevního kalendáře)	53
Lstivé triky	53
Byla krásná Dorota	54
Všechno má svůj čas	55
Svátek svatého Valentýna (14. únor)	56
Svatovalentýnský vzkaz	57
Tvoříme páry	58
Srdíčko na dlani!	59
Zásah!	60
Trojnohý běh	60
S balonkem do domečku	61
Zvířecí rodinky	61
Jak dobře se známe?	61
Kytičková skládačka	62
Květina z krepového papíru	62
Kytičky a srdíčka z lineckého těsta	63
Srdce kolem nás	63
Smyslová hra	64
Svátek svatého Matěje (24. únor)	65
Integrovaná úloha	65
Mrzne-li na svatého Matěje, se škodou se v březnu zaseje	66
Na hospodáře	68
Svatý Matěj ledy láme	69
Na svatého Matěje sluníčko se usměje	69
Svátek svatého Řehoře (12. březen)	70
Na svatého Řehoře	71
Na svatého Řehoře ledy plují do moře	72
Na voráče a voračky	72
Obhlídka školní zahrady	73
Na svatého Řehoře – líný sedlák, který neoře	73
Na svatého Řehoře čáp letí přes moře	74
Pranostiky	75
Monitoring počasí	76
Třídni sbírka zvonů, zvonků a zvonečků	77

Svátek svatého Josefa (19. březen)	78
Naše rodina	79
Přání tatínkovi	79
Svátek svatého Jiří (24. duben)	80
Svatý voják	81
Na svatého Jiří vylézají hadi, štíři	81
Na svatého Jiří nezašlápnu trávu ani čtyři	82
Svatý Jiří po horách chodíval	83
Svatojiřský had	84
Svatý Jiří k létu míří	84
Na lekavé hady	85
Jiřík bojující se zlem	85
Princ drakobijec	86
Svatojiřská montážní a demontážní práce	87
Svatý Jiří zvítězil nad saní, zvítězí i nad zimou	87
Kratochvíle se čtyřlístkem	87
Jetel růsti nemůže, až mu Jiří pomůže	88
Svatý Jiří zelení hýří	88
Na hodného hada	89
Hadí plazení	90
Hadí omalovánky	90
Svátek svatého Filipa a Jakuba (3. květen, podle církevního kalendáře)	91
Výroba škapulíře	93
Kouzelný kruh	93
Čarodějnická pantomima	94
Na Filipa a Jakuba koníček si travičky naškubá	94
Co bych byl, kdybych byl	95
Čáry máry s barvou	95
Filipojakubská duha na talíři	96
Závody v jízdě na koštěti	96
Let čarodějnic	96
Magický kruh bezpečí	97
Bublající lektvar	97
Čarodějnice	98
Výroba lampionu	98
Slet čarodějnic a ježibab	99
Smyslová hra I	100

Smyslová hra II	100
Jak zaplašit zlo	101
Svátek svatého Floriána (4. květen)	102
Na hasiče	103
Reagujeme na signál	103
Opékání chleba	104
Meluzína	104
Svátek svatého Pankráce, Serváce a Bonifáce a svátek svaté Žofie (12.–14. květen, 15. květen)	105
O třech zmrzlících a jejich kuchařce	106
Na Pankráce – zachránce květů	106
Na Žofii	107
Pankrác, Servác a Bonifác jsou ledoví muži a Žofie je jejich kuchařka	107
Svátek svatého Jana Nepomuckého (16. květen)	108
Svatý Jane z Nepomuku, drž nad námi svoji ruku	109
Vyzrazené tajemství	110
Svátek svatého Medarda (8. červen)	111
Pranostiky	112
Dokončení příběhu	112
Růžová slavnost	114
Na růžovou královnu	115
Orel mořský	115
Hra na schovávanou pod orlí křídla	116
Svátek svatého Víta (15. červen)	117
Na svatého Víta po celou noc svítá	118
Kohout	119
Bdělost	119
Žádný neví jako já...	120
Svátek svatého Jana Křtitele (24. červen)	121
Svatojánský ohniček	122
Pěstujeme bylinky	123
Utrhni mě	124
Bílý den	126
Uvjííme věneček	126
Na svatého Jána noc není žádná	127

Jarní květinová hádanka	128
Svatojánská postýlka	129
Den bez úklidu	129
Svátek svatého Petra a Pavla (29. červen)	130
Svatý Petr a Pavel jasný, celý rok krásný	131
Výtvarná hádanka	132
Svátek svatého Prokopa (4. červenec)	133
Dobry, nebo zly?	134
Svátek svatého Cyrila a Metoděje (5. červenec)	135
Světská pomíjivost	136
Svátek svaté Markéty Antiochijské (13. červenec)	137
Svatá Markéta hodila srp do žita	138
Svatá Markyta vodí žence do žita	138
Svátek svatého Jakuba (25. červenec)	140
Kompozice s mušlemi	141
Svátek svaté Anny (26. červenec)	142
Hledání předmětu	142
Mravenčí cestičky	143
Na Aničku	143
Svatá Anna žito žala	144
Písnička tě zahřeje	146
Svátek svatého Vavřince (10. srpen)	147
Na svatého Vavřince oříšky jdou do věnce – Chodové do Vavřince	148
Na Vavřince povětrí krásný, bude podletí suchý a jasný	150
Světelné znečištění	150
Jak Vavřinec navaří, tak se podzim podaří	151
Svátek Nanebevzetí Panny Marie (15. srpen)	153
Po stopách Panny Marie	155
Práce s mapou okolí	156
Svátek svaté Ludmily (16. září)	157
Ludmila, patronka česká – po létu se stýská	158
Svatá Ludmila deštěm obmyla	159
Na Ludmily světice obouvej si střevíce	159

Svátek svatého Václava (28. září)	160
Svatý Václav zavírá zem	162
Svatý Václav a blaniční rytíři	163
Svatý Václav víno chrání, po něm bude vinobraní	164
Vítězství bez boje	165
Na Václava českého bývá vína nového	166
Svátek svatého Františka (4. říjen)	167
Svatý František – ani léto, ani kožíšek	167
Jesličky	169
Svátek svatého Havla (16. říjen)	171
Zváče	172
Havelské posvícení	173
Dušičky (2. listopad)	175
Zachráníme první dušičku	175
Zachráníme druhou dušičku	176
Jeden dobrý skutek	177
Barevné dušičky	177
Další bílý den	178
Do nebička, nebo do peklíčka?	178
Zapal svíčku	179
Doprav dušičku z očištěnce do nebička	179
Zachraň dušičku před pádem	180
Postřeh	180
Svátek svatého Huberta (3. listopad)	181
Svatý Hubert lovce chrání, když zvěř k lovu v lese shání	182
Když se blíží vrány zas, k setí je nejvyšší čas	183
Svatohubertští pejsci	184
Padá-li sníh, to bílí psi pelášejí, kteří veškeré zvěři útrapy přinášejí	184
Má-li hustý kožich zajíc, bude mráz se sněhem navíc	185
Lesu zdar!	186
Třídění krmiv	186
Dendrofon	187
Otisky listů	187
Svátek svatého Martina (11. listopad)	188
Na svatého Martina drž se, synku, komína!	189
Míček pro tebe	189

Když padá sníh toho dne nebo v noci, přijel Martin na bílém koni	190
Přijede-li Martin na bílém koni, metelice za metelící se honí	190
Vandrovnice	191
Svatomartinské rohlíčky	192
Svatomartinské češtinářské okénko	192
Za kamny je mladá hus, kdo k nám přijde, dáme kus	193
Na svatého Martina kouřívá se z komína	194
Na svatého Martina jiskra do vína	194
Svatomartinské koledování	194
Svátek svaté Kateřiny (25. listopad)	196
Svatá Kateřina zakazuje muziku	197
Svatá Kateřina dává housle do komína	197
Řekla Káča Barce: Nechme toho tance!	197
Svatá Kateřina peklo zamyká, nebe odmyká	200
Na Kačenku – po přadénku	201
Krásná Kateřina	201
Svatokateřinské účtování	201
Svátek svatého Ondřeje (30. listopad)	202
Adventní snění	204
Patron nevěst	204
Svátek svaté Barbory (4. prosinec)	205
Kvítek svaté Barbory	206
Sláva svaté Barborce, dá nám dárky v komůrce	207
Uspořádání děje	208
Svátek svatého Mikuláše (6. prosinec)	209
Po sněhu Bára s Mikulášem šla	209
Na svatého Mikuláše už je zima celá naše	210
O svatém Mikuláši snížek často práší	210
Svátek svatého Ambrože (7. prosinec)	211
Honička na Ambrože	212
Svátek svaté Lucie (13. prosinec)	213
Když přijede svatá Lucie, najde tu už zimu	214
Jaké jsou dni o svaté Lucii do Božího narození, takové jsou též měsíce příštího roku	214
Svatá Lucie noci upije, ale dne nepřidá	215

Hra na šest lucek	215
Svatá Lucie – královna zimy	216
Svátek svatého Štěpána (26. prosinec)	217
Na svatého Štěpána každý sobě za pána	218
Pak-li na Štěpána větrové uhodí, příští rok víno špatně se urodí	219
Svátek svatého Silvestra (31. prosinec)	220
O Silvestru papeži snížek si už poleží	221
Nový rok (1. leden)	222
Aby byl leníček jako tenhle proutíček	223
S písničkou do nového roku	224
Hodně štěstí do nového roku	225
Jak na Nový rok, tak po celý rok	226
Závěr	227
Některé pojmy související s výukou lidových zvyků a tradic	229
Seznam použitých zkratk	231
Literatura	233

*„Průměrný učitel vypráví,
dobrý učitel vysvětluje,
výborný učitel ukazuje,
nejlepší učitel inspiruje.“*

CHARLES FARRAR BROWNE

Učitel je ten, kdo diferencuje a individualizuje přímo ve vyučování. Není výjimkou, že řada plánů, předpokladů, příprav a scénářů hodin se při výuce nenaplní nebo se pozměňuje, „přeprocovává“, upozaduje a mnohdy je nutná improvizace. Naše nabízené aktivity tedy nejsou uceleným programem, dogmatickou přípravou, nýbrž nabídkou, ze které vyučující vybírá s ohledem na znalosti a schopnosti svých žáků.

Aktivity by měly vhodně doplňovat metodické řady učebnic umožňující samostatnou práci učitele a žáků. Lze jen těžko předpokládat, že je možné vytvořit program, který by se hodil pro každou třídu bez ohledu na regionální zvyklosti. Kniha je tedy spíše receptářem pro tvořivé a přemýšlivé kolegy. Učitel by měl být podle našeho názoru natolik erudovaný, aby byl podle ukázek a vzorů v textu schopen sám vytvořit podobné aktivity doslova „na míru“ třídě, kterou aktuálně učí. Současná příprava učitelů tomuto přístupu nakloněna příliš není, protože se nepředpokládá samostatná tvořivost učitele, ale spíše jen postupování dle učebnic, které fungují jako standard, dogma, učitel jimi pouze provází a žák plní jen funkci čtenáře pracovních učebnic a plniče norem. Vystává tedy otázka, nakolik je učebnice jen pomůckou a nakolik zátěží, kdy není možná žádná třídnická práce učitele pro samotné kvantum nevyplněných listů zakoupených učebnic.

Vyučování by měl tvořit žák za pomoci učitele, nikoli učebnice za přítomnosti žáků a přihlížení učitele, což rodiče žáků častokrát očekávají. Podstatou našeho přístupu není pouze „nalití“ znalostí a dovedností, ale prožívání mnohdy již zaniklých zvyků ve školním prostředí, které u našich předků tvořily život samotný. Dodejme, že naše kniha není encyklopedickým přehledem oslav a slavností, které by měli žáci memorovat a být z nich zkoušeni.

Jak s knihou pracovat

Každá aktivita začíná textem určeným pro učitele – nikdy ne pro memorování žákem. Tyto texty mohou učitelé, vychovatelé, asistenti a další pedagogičtí pracovníci zahrnout do svých výkladů. Poskytují rámec tématu, umožňují vyučujícím základní orientaci. Texty pro učitele poslouží také v rámci motivace k jednotlivým učebním aktivitám. Vysvětlují zároveň některé zvyky a legendy.

Po krátké motivaci následuje popis postupu, vhodné pomůcky a podmínky realizace. Nakonec je uveden výčet složek výchov (pro výuku v MŠ) anebo výčet vyučovacích předmětů (pro výuku ZŠ), jejichž náplně se aktivita týká. Výčet složek výchov a vyučovacích předmětů a uvedení jejich případné potenciální integrace slouží k rychlé orientaci v aktivitách a především pak k tvorbě cílů, které chce učitel během výuky u svých žáků naplňovat.

Svátky, oslavy a slavnosti

Osu publikace tvoří svátky, slavnosti a oslavy adaptované pro dítě předškolního věku i žáka mladšího věku. Oslavy a slavnosti jsou důležitou součástí jejich života, mají vliv na **soudržnost** společnosti a společenství ve škole. Dávají vlastně dětem najevo, že **patří do společnosti**.

Slavnost a svátek lze v běžném slova smyslu chápat jako synonyma, ale v liturgickém smyslu je **slavnost** liturgickým dnem vyššího stupně než **svátek**, následuje **slavení**, které je vyšším stupněm **památky**. Obsahem liturgického slavení jsou oslavy a svátky osob a událostí dané Biblií. Vedle toho církve slaví svátky oblastního kostela (např. Václav: 28. 9.), diecéze atd.

Doporučujeme dodržovat jednoduchou metodiku slavení:

Narozeniny a jmeniny žáků

Každé dítě je pro nás důležité, má ve třídě své místo. Bez něho je už třída jiná, chybí tam, nebyli bychom všichni. Všichni jsme ve třídě rovnocenní. Každý žák je hodnotný a zaslouží si pozornost při slavení jeho narozenin, protože jsme rádi, že je tady s námi.

Jmeniny jsou jmenný svátek. Věřící dostávají při křtu rodné jméno (křestní jméno), které je zároveň volbou osobního patrona. Ten je osobním vzorem, průvodcem. Dotyčný slaví památku tohoto svatého, osobního patrona, jehož jméno nosí. Kromě křtu dále přijímají věřící svátost biřmování – křesťanskou dospělost –, tehdy dostávají další jméno patrona. Konvertité tak slaví narození třikrát – den fyzického narození, den křtu, a pokud se biřmování neuskutečnilo ve stejný den jako křest, tak i svátek na den biřmování. Stačí, když budeme s dětmi slavit pouze jmeniny z občanského kalendáře, který je dán všem, a den narozenin.

Dítě narozeniny anebo jmeniny oslavuje se spolužáky donesením drobných zabalených cukrovinek. Bývá dobrým zvykem dítěti popřát a darovat mu přání samovýroby s povzbudivými vzkazy spolužáků. Vytvoříme ho jako otvírací přání se švem na levé straně ve tvaru písmene A, B, C, D nebo dalšího písmene označujícího třídu, případně s obrázkem symbolu oddělení nebo skupiny. Do přáníčka by věnování měli napsat (anebo nakreslit) všechny děti i učitel. Dobrým nápadem je žáky poučit, jakým způsobem by měli spolužákovi popřát. Stojí k němu čelem, hledí mu do očí, podávají pravou ruku. Rukou nekymácí, drží ji pevně a pronesou

krátké přání. Často přejí hodně dobrých kamarádů, hodně jedniček, aby se mu ve třídě líbilo atd. Přání by nemělo být příliš dlouhé. Teprve potom přijímají nabízenou sladkost. Nevybírají ji dlouze, nevrací zpět, pokud volba nevyhovuje, nekomentují a nekritizují. Vzájemně si poděkují.

Státní svátky ČR

Ve škole s časovým předstihem vždy vysvětlíme smysl a podstatu slavení státního svátku. K výběru: Nový rok (1. 1.), Velký pátek, Velikonoční pondělí, Svátek práce (1. 5.), Den vítězství (8. 5.), Den věrozvěstů Cyrila a Metoděje (5. 7.), Den upálení mistra Jana Husa (6. 7.), Den české státnosti, sv. Václav (28. 9.), Den vzniku Československa (28. 10.), Den boje za svobodu a demokracii (17. 11.), Štědrý den (24. 12.), První svátek vánoční (25. 12.), Druhý svátek vánoční (sv. Štěpán, 26. 12.).

Mezinárodní dny

Světové dny OSN výběrově: Mezinárodní den žen (8. 3.), Světový den vody (22. 3.), Mezinárodní den dětské knihy (2. 4.), Mezinárodní den rodiny (15. 5.), Světový den včel (20. 5.), Mezinárodní den dětí (1. 6.), Světový den jízdního kola (3. 6.), Světový den oceánů (8. 6.), Světový den rybářství (27. 6.), Mezinárodní den demokracie a Světový úklidový den (15. 9.), Mezinárodní den míru (21. 9.), Mezinárodní den seniorů (1. 10.), Mezinárodní den zvířat (4. 10.), Den stromů (20. 10.), Světový den pozdravů (21. 11.), Mezinárodní den bez nákupů (25. 11.), Mezinárodní den půdy (5. 12.), Mezinárodní den letectví (7. 12.).

Pohyblivé svátky

Výběrem: Květinový den (2. nebo 3. středa v květnu), Den matek (2. neděle v květnu), Den koní (poslední neděle v květnu), Den otců (3. neděle v červnu), Den srdce (poslední neděle v září).

Svátek patrona regionu – místního kostela, diecéze apod.

Konají se poutě, posvícení nebo lze slavit tzv. císařské posvícení na sv. Havla.

Výroční obyčeje

Výroční obyčeje mají svůj původ v kalendáři astronomickém, meteorologickém, agrárním, církevním nebo občanském.

Agrární výroční obyčeje jsou vázané na zemědělskou práci na poli, na vinicích, chmelnicích atd. Jedná se například o voračky, orbu, dožínky, senoseč, dočesnou, vinobraní. Dnes mají význam v některých regionech. Část z nich zanikla v souvislosti se zastaráváním výrobních technologií již před první světovou válkou (obnoveny byly agrární stranou). Patřily sem dožínky či domlatky.

Církevní kalendář přináší advent, Vánoce, Velikonoce, letnice. Advent symbolicky pokrývá dobu Panny Marie v očekávání. Sem patří svátky sv. Martina, Kateřiny, Ambrože, Tomáše, Početí Panny Marie atd. Patří sem Popeleční středa, Velký pátek atd.

Astronomický kalendář dělí rok na jaro, léto, podzim a zimu:

- Zima: advent, sv. Martin, sv. Kateřina (konají se tancovačky), sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Ambrož, Početí Panny Marie, sv. Tomáš. Konají se zabijačky, masopusty (třídenní – neděle, pondělí, úterý) – k nim patří ostatky, fašiank, průvod masek. Popeleční středou začíná čtyřicetidenní půst.
- Jaro: Popeleční středa, vynášení smrtky, Smrtná neděle, pašijový týden, Bílá sobota, velikonoční vigilie, Velikonoční pondělí, liturgické mezidobí: sv. Jiří. Poslední duben: čarodějnice, sv. Filip a sv. Jakub.
- Léto: v rozmezí od 10. 5. do 13. 6. letnice, tj. Svatodušní svátky – králenké slavnosti, na Slovácku a na Hanácku Jízda králů. Svátek Jana Křtitele – svatojánská noc (24. 6.), senoseč, žně, dožínky, dočesné.
- Podzim: sv. Václav, havelské (císařské) posvícení, tj. hody, Památka zesnulých (2. 11.), sv. Martin a vyplácení mzdy, sv. Ondřej (30. 11. – advent).

Jsou to vlastně folklorní obřady, které se ve škole dotýkají jednotlivých událostí (dožínky, posvícení...), a ne úplně průběhu života jedince (narození, méně už svatba v rodině, zcela omezeně pohřeb).

Novodobé školní slavnosti

Vítání prvňáčků, školní besídka, Den učitelů, zahradní slavnosti, školní akademie, tematické dny (plážový den, den bez tašek, barevné dny, vánoční trhy, velikonoční